

Ortaçağ Türk Mimarlığında Eyvan Kullanımında Mekan-İşlev İlişkisi

The Relation between Space and Function in the use of the Iwan in Turkish Architecture of the Middle-ages

Alev ERARSLAN

Tüm Yakın Doğu ve Asya mimarlığında köklü geçmişi olan eyvan İslam mimarlığının adeta bir sembolü olmuş ve hemen hemen her yapı tipinde başarıyla kullanılmıştır. Üç tarafı ve üstü kapalı, önü açık bir mekân olan eğrisel örtüyle örtülü eyvan Ortaçağ Türk mimarlığında mekan kuruluşu ve yapı biçimlenmesinde belirleyici öge, temel birim olarak konuttan hamama varan çok geniş bir tipolojide kullanım alanı bulmuştur. İlk olarak Horasan ve Maverâ-ünnehir bölgesindeki konutlarda kullanılan eyvan işlevselliği kadar içerdiği sembolizm ile de bu dönem mimarlığında kendine yer bulmuştur. Bazen bir portal, bazen bir geçiş birimi, bazen bir oda veya taht salonu olan eyvan en yaygın kullanım şeması olarak 4 eyvanlı avlu/sofa kurgusunda tercih edilmiştir. Dört eyvanlı avluya/sofaya yüklenen anlam ise planın işlevselliğinin çok ötesindedir.

Anahtar sözcükler: Eyvan; merkezi mekan; Ortaçağ Türk Mimarlığı; tipoloji.

Giriş

Üç tarafı ve üstü kapalı, önü açık, eğrisel örtüyle örtülü eyvan tüm Yakın Doğu ve Asya mimarlığında köklü bir geçmişe sahip olup İslam mimarlığının adeta sembolü olmuş ve hemen hemen her yapı tipinde başarıyla kullanılmıştır. Mimarlık tarihinde eyvanla ilk kez Mezopotamya ve İran mimarlıklarında karşılaşılır.¹ MÖ 3. bin yıldaki bazı Mezopotamya konutlarında avlunun bir kanatındaki küçük, düz üst örtülü, derinliği olan, önü avluya bakan, servis mekanları arasındaki konumu ve sağır olması gereken yan kanatlarından birindeki içerdiği kapı açıklığı ile işlevsel açıdan bir yan mekan olan açık mekanlar en erken eyvan olarak tanımlanır.²

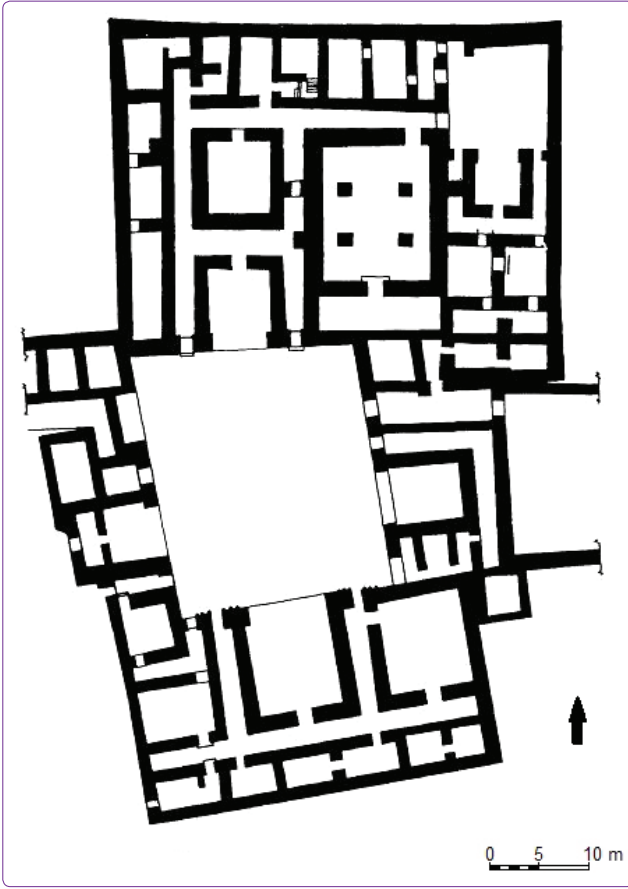
The iwan, which has a deep-rooted history in near eastern and Asian buildings, is a landmark of Islamic architecture. Iwans are used in all building typology, such as vernacular and public architecture. Iwans have an especially important role in Turkish architecture, both in spatial organization and in forming typologies. An iwan is covered on three sides and can be used as portal, interconnection unit, room or royal room, but its most prevalent usage is in the form of four-iwan courtyard. This schema has both a functional role and symbolic meaning as evidenced by the first iwans, found in the houses of Horasan and Maverâunnehir.

Key words: Iwan; central space; Middle Age Turkish Architecture; typology.

Ancak genel konseptte uyan eyvanın gerçek kullanımı Part ve Sasani mimarlığıyla başlar. Part mimarlığının en güzel örneklerinin görüldüğü Hatra'da MÖ 2. yüzyıla tarihlenen saray, tapınak ve konutlarda eyvan artık bir mekan olarak kullanılmaktadır. Mekan organizasyonunun avlu etrafında şekillendiği bu yapılarda eyvan tek, iki veya dörtlü düzenleme olarak karşımıza çıkar. Part mimarlığında eyvan kullanımıyla ilgili en önemli unsur 4 eyvan kurgusunun da ilkin bu dönemde ortaya çıkmış olmasıdır. Asur'daki MÖ 2. yüzyıla tarihlenen Part

¹ Ödekan, 1997, s. 574, Sözen, Tanyeli 1996, s. 81; Akın, 1985, s. 43-46.

² Keall, 1975, s. 129.

Şekil 1. Asur'daki Part Sarayı. İlk kez 4 eyvan konseptiyle karşılaşılan yapı (Keall 1974: Fig 2).

sarayında ilk kez 4 eyvanlı avlu şeması ile karşılaşılar (Şekil 1).³ Burada mekan ve oda düzenlemesi açık avlunun 4 yönüne yerleştirilmiş olan ve güneydeki ana eyvanla yarışan yan eyvanlar etrafında şekillenmiştir.⁵ Tüm yapılarda kütleli aşan ana eyvanın önemi ebatıyla belirtilmiştir.⁴

Şekil 2. Tak-ı Kısra.
[http://en.wikipedia.org/wiki/File:Ctesiphon,_Iraq_\(2117465493\).jpg](http://en.wikipedia.org/wiki/File:Ctesiphon,_Iraq_(2117465493).jpg)

Eyvanın erken kullanımıyla öne çıkan bir diğer uygarlık ise Sasanilerdir. Sasani mimarlığının önemli bir markası olan eyvan, Ctesiphon şehrindeki MÖ 550 tarihli Tak-ı Kısra Sarayı'nda dev boyutuyla tek başına var olabilen kimliğiyle görülür (Şekil 2). Sasani kralı Anushirvan'ın bu saray kompleksinde yapının taht odası eyvanı 43.50 m. derinliğinde, 25.50 m genişliğinde olup parabolik eyvan tonozu dünyadaki en geniş tuğla tonoz olarak bilinir.⁵ İşlemeli ve mücevherli duvar halılarıyla kaplı olduğu bilinen bu eyvanın arkasında ve her 2 yönünde ise odalar bulunur. Sasani mimarlığında eyvan kullanımıyla ilgili bir diğer erken örnek ile Firusabad Sarayı'nda karşılaşılar. Buradaki açık iç avlu etrafında kuzey ve güney kanatlarda, birbirlerine bakan karşılıklı 2 eyvanlı şema kullanılmıştır (Şekil 3). Ayrıca yapının girişinde uzun bir giriş eyvanı ile bunun 2 yanında, bu eyvana açılan karşılıklı ikişer yan eyvandan oluşan bir düzenleme bulunur.⁶ Sasani dönemine tarihlenen bazı ateşgelerde de kubbeyle örtülü orta eksenli –merkez- belirleyen mekanın etrafında eyvanlar görülmektedir.⁷

Anadolu Dışı Ortaçağ Türk Mimarlığında Eyvan

Türklerin yaşadığı coğrafya olan Orta Asya'da eyvan kullanımı ile ilk kez Horasan ve Maverayünnehir bölgesinde karşılaşılar. Buradaki V-VI. yüzyıla tarihlenen konutlarda haçvari dört eyvanlı, kubbeli merkezi sofa etrafına yerleştirilmiş eyvan ve köşe odalarından oluşan plan şeması kullanılmıştır (Şekil 4).⁸ Bölge konut tasarımında ana elaman olan eyvan bazen sadece orta sofaya açılan kapalı bir öge iken bazen 2 yanında bulunan köşe odalarına açılan ve bu odalar arasında geçişi sağlayan bir dağılım mekânı görevindedir. Eksene göre simetrik yerleştirilmiş olan eyvanlar sofanın uzantısı niteliğindedir. Konut geleneğinde eyvalara sedirler konularak oda işlevi kazandırılır.

Ortaçağ Türk mimarlığında eyvanı ilk kullanan Karahanlılar olmuştur. İlk müslüman Türk Devleti olan Karahanlılar eyvanı ilk olarak camii mimarlığında "namazgah camii" tipinde uygulamışlardır. Arkadaki dar duvarında bir mihrap bulunan bir eyvanın çevresindeki mekanlardan oluşan ve namaz kılınan yer anlamına gelen "namazgah camiiler" genellikle şehir dışlarındaki yollar üzerinde yapılmıştır.⁹ "Musalla Camii" olarak da

³ Keall, 1975, s. 124; Idem, 1985, s. 625; Akın, 1990, s. 29.

⁴ Ball, 2001, s. 330; Idem, 1985, s. 615; Anrae 1912, s. 78.

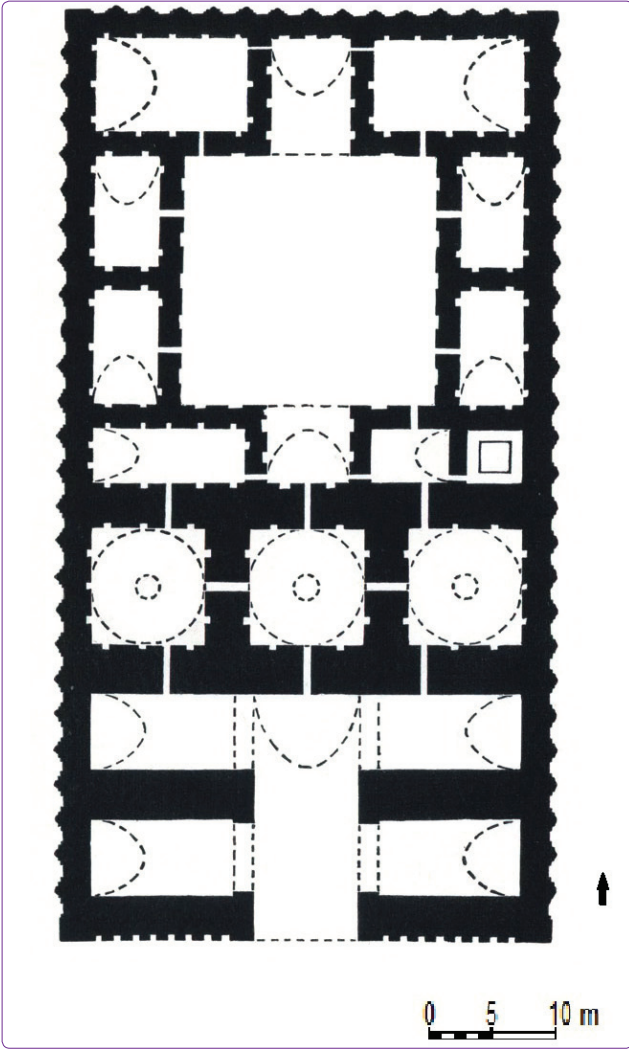
⁵ Oates, 1996, s. 48; Bier 1993, s. 58; Ghirshman 2002., s. 65.

⁶ Cezar, 1977, s. 232; Reuther 1964, s. 516.

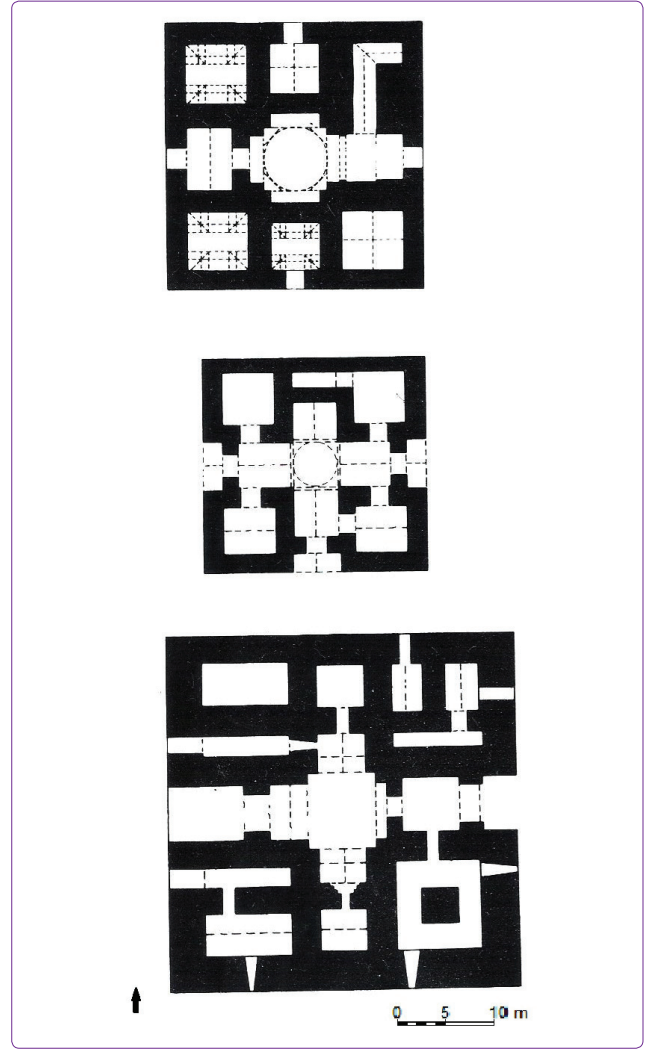
⁷ Akın, 1990, s. 35, 71.

⁸ Altun, 1988, s. 53; Cezar, 1977, s. 379; Çeşmeli, 1999, s. 46, 69; Azizov 2007, s. 3.

⁹ Akın, 1985, s. 49.

Şekil 3. Avluda 2 eyvanlı şemanın kullanıldığı Firuzabad Sasani sarayı (Cezar 1977: Figure 199).

Şekil 4. Orta Asya'da Horasan ve Maveraünnehir bölgesinden V-VI. yüzyıla tarihlenen konutlar (Cezar 1977: Figure 178).

adlandırılan bu tipin Karahanlılar tarafından yapılmış ancak kesin tarihi bilinmeyen önemli örneklerden biri Aşkabat şehrinin kuzeyinde bulunan eski Nisa şehrinin dışındaki Nisa Camii'dir. 15.60x7.80 m ebatlarındaki camii iki yanında birer küçük ve alçak kare hücrenin bulunduğu kalın duvarlı, yüksek bir eyvandan oluşur.¹⁰

Karahanlı mimarlığında eyvanın bir diğer kullanım alanı Budist külliyelerden kaynaklandığı ileri sürülen¹¹ ticaret yolları üzerindeki ribatlardır. Olgun bir mimari üslubun göstergesi olarak inşa edilmiş Karahanlı kervansaraylarının herbirinde eyvan farklı denemelerle kullanılmıştır. Geometrik düzenin hakim olduğu, girişleri yüksek portalli taç kapıyla vurgulanmış, yuvarlak masif kulelerle –payandalar- desteklenmiş, avlulu ve bütünü kare plana oturan Karahanlı kervansaraylarından 11. yüzyıl tarihli Dehistan kervansarayında eyvan sadece giriş eyvanı olarak kullanılmışken, Sultan

Sancar'ın emriyle yaptırılmış olan Daya Hatun kervansarayı 4 eyvanlı revaklı avlulu olarak tasarlanmış olup giriş eyvanının karşısındaki batı eyvanının yanında ve arkasında dışa taşkın, haçvari 4 eyvanlı ve köşe odalı küçük beytler -suit- bulunur (Şekil 5).¹² Akçakale ve Başane-Kurtlu Tepe kervansarayları ise klasik 4 eyvanlı avlu formunun kullandığı uygulamalardır.¹³

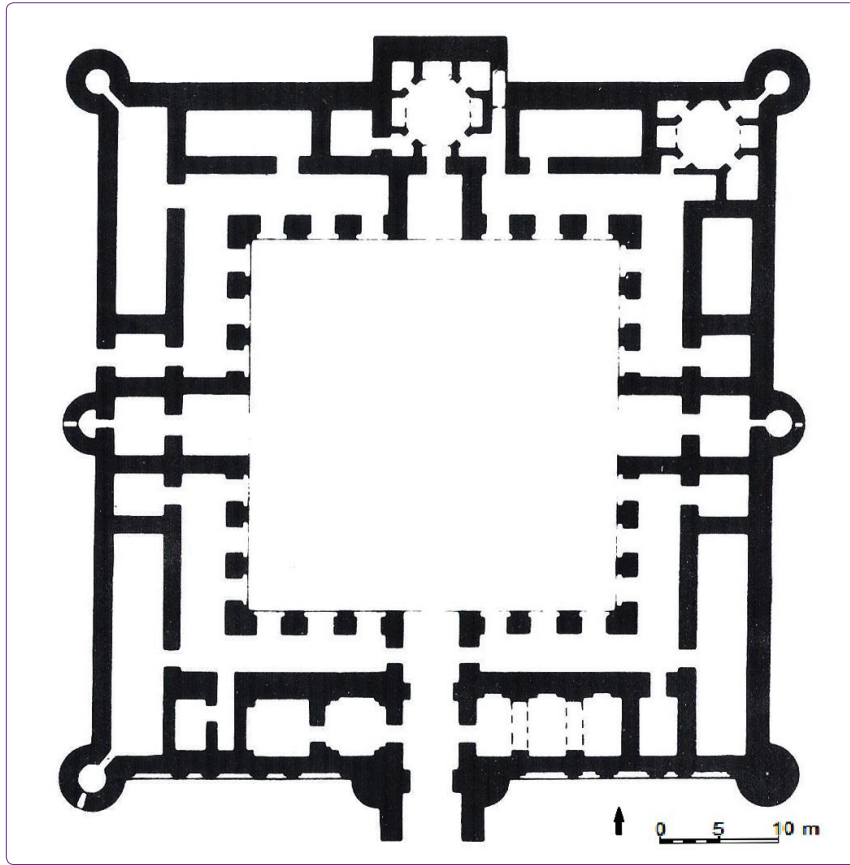
Eyvan olgusunun Karahanlılar'da işlev ve sembolik anlatım aracı olarak kullanıldığı bir diğer yapı tipi de saraylardır. Karahanlı yapısı olmakla birlikte sonradan Gazneli, Gurlu ve Büyük Selçuklu dönemlerinde de kullanılmış olan Tirmiz Sarayı, yüksek portalleri ve kare

¹⁰ Çeşmeli, 2005, s. 142.

¹¹ Cezar, 1977, s. 147.

¹² Aslanapa, 1993, s. 40; Yalçiner, 1996, s. 1000.

¹³ Cezar, 1977, s. 147.

Şekil 5. Daya Hatun Kervansarayı (Cezar 1977: Figure 149).

planlı köşkeri olan 4 eyvanlı avlu düzeninden oluşmaktadır.¹⁴ Yapının 13.50x11.50 m ebatlarında, üç sahnılı taht salonu eyvan niteliğinde tasarlanmış olup orta sahnın –nef- yan sahnılara nazaran daha geniş ve yüksektir. Basık olan yan sahnılar ise koridor etkisi yaratır.¹⁵

Ortaçağ Türk mimarlığında eyvan kullanımıyla ilgili diğer veriler bir başka Türk devleti olan Gazneliler’den gelir. Dönemin en önemli yapısı olan Leşkeri Bazar Sarayı eyvanın en anıtsal örneğidir. Ortaçağ Türk saray mimarisinin en özgün örneği olan saray, Güney Afganistan’da Bust şehrinin karşı kıyısında bulunur. 11. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilmiş olan saray, son derece eksensel olan merkezi bir iç avlunun etrafındaki 4 eyvan ve gerilerindeki beyt, salon ve oda düzenlemelerinden oluşur (Şekil 6). Büyük bölümü tuğla temel üzerine kerpiç, bazı bölümleri ise tamamıyla tuğla olan yapının eyvan kullanılarak tasarlanmış bölümlerinden biri 63x45 m ebatlarındaki avlusunun geniş ve yüksek olan kuzey eyvanının arkasında bulunan, nehre bakan tarafı açık, havuzlu ve duvarları Sultan Mahmut’un hassa ordusunu canlandıran figürlerle süslü taht salonudur.¹⁶ Sarayın harem daireleri yapının köşelerinde konumlandırıl-

mış olup kendi içinde yine 4 eyvanlı küçük avluları olan köşkerler şeklinde tasarlanmıştır. Çevre köşkeri ve diğer yapı grupları ile organik bağa sahip olan ve kendi içinde modüler tekrarların söz konusu olduğu yapıda eyvanın en yaygın formu olan merkezi sofalı, haçvari 4 eyvanlı kurgunun kullanıldığı diğer alanlar ise güneydeki giriş eyvanının ardındaki özel bir daire ile sarayın retorik mekan örgütlenme mantığına sahip asıl oturma ünitesi olan üst kattaki daireler ve sarayda bulunan bahçelerin içerisindeki köşkerlerdir.¹⁷ Bir diğer Gazne sarayı olan 1112 tarihli Sultan Mesud III sarayı da yine standart 4 eyvan şemasına bağlı kalınarak kurgulanmış bir diğer saray yapısıdır.

Gaznelilerin eyvan kullandığı bir diğer yapı grubu da kervansaraylardır. En ünlü Gazneli kervansarayları olan ve Sultan Mahmut tarafından Serahs yolu üzerinde 1019 tarihinde yaptırılan Ribat-i Mahi, bir avlu etrafında 4 eyvanlı plan kompozisyonunda dizayn edilmiş düzenli

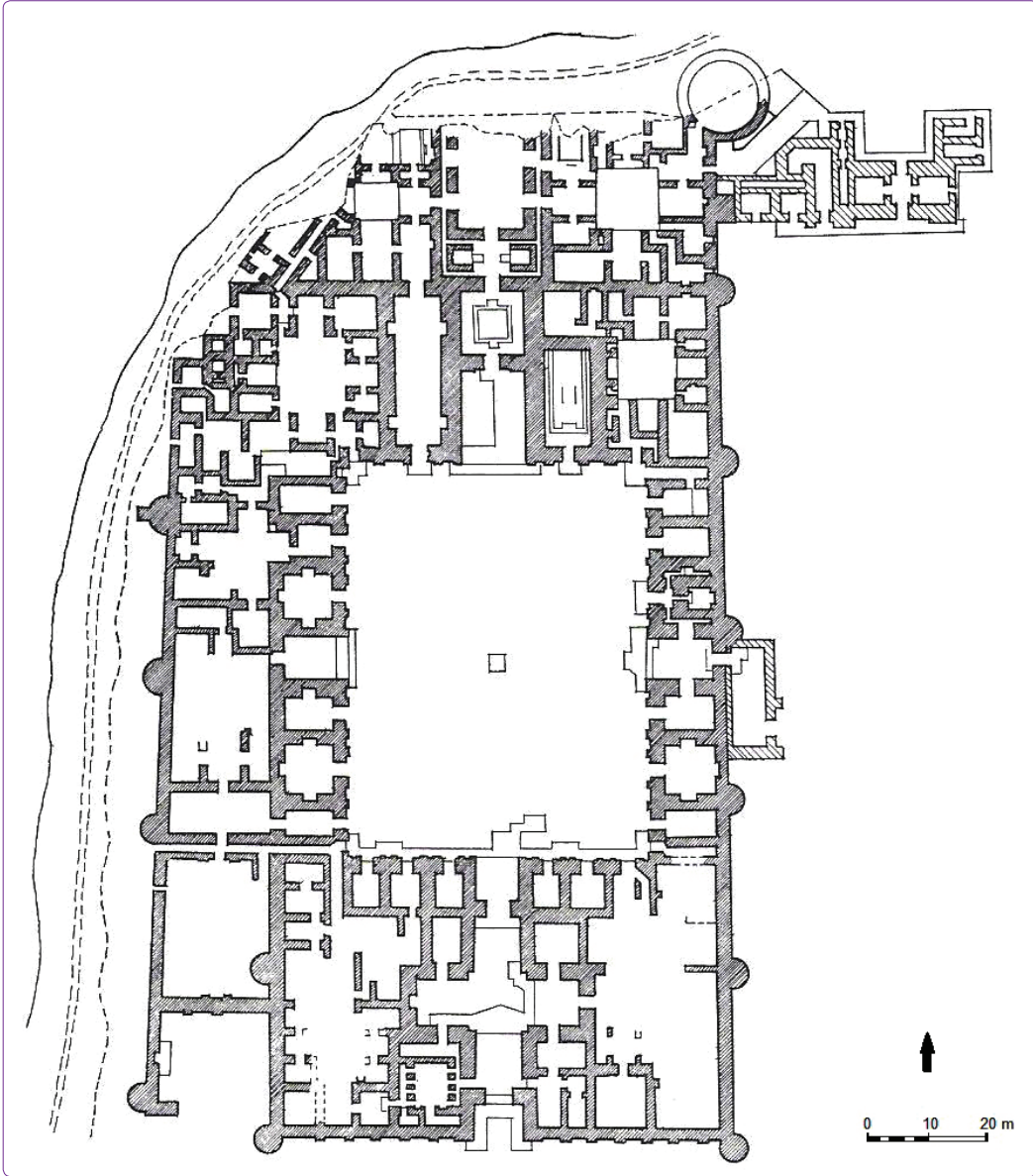
¹⁴ Aslanapa, 1993, s. 40.

¹⁵ Cezar, 1977, s. 221.

¹⁶ Altun, 1988, s. 12; Aslanapa, 1993, s. 47, 50.

¹⁷ Akın, 1990, s. 54.

Şekil 6. Leşkeri Bazar Sarayı (Aslanapa 1993: 49).

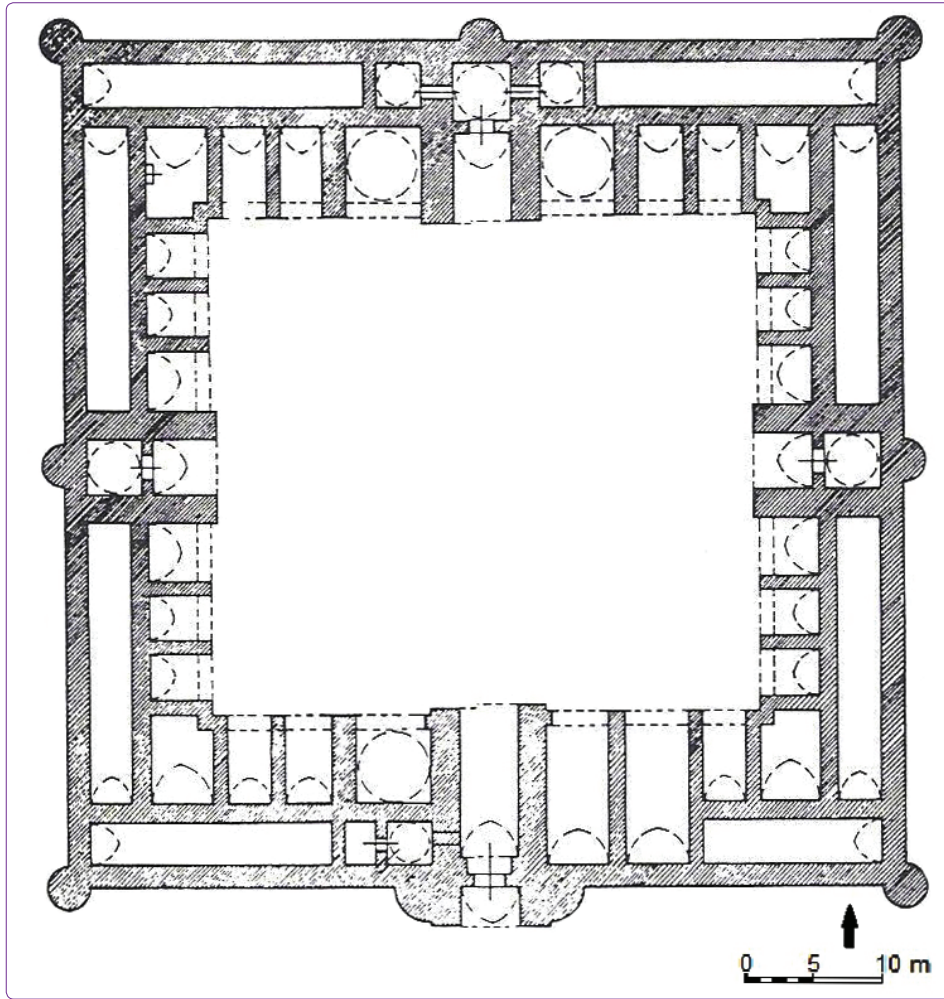
mekarlardan oluşur. Açık avlulu yapının eyvan kullanımına ilişkin yeniliği ise eyvanların ardındaki kubbeli odalardır (Şekil 7). Yapının tüm bölümleri beşik tonozla örtülü iken eyvanların ardındaki bu kubbeli odalar, kervansaray tasarımının işlev kadar temsili nitelik ve simgesellikle de belirlenen yönüne işaret eder. Özel biçimli bu mekamların ayrıcalıklı kişilere ait özel daireler olduğu açıktır. Eyvan-kubbe birleşiminin ilk örneğine işaret eden yapı daha sonra Büyük Selçuklu mimarlığında ortaya çıkacak olan eyvan-kubbe bileşiminin erken bir örneğidir.¹⁸

Ortaçağ Türk mimarlığında plan ögesi olarak eyvan kullanımının görüldüğü bir diğer uygarlık Büyük

Selçuklular'dır. Büyük Selçuklular'ın eyvan kullanımıyla ilgili gerçekleştirdikleri en büyük yenilik kamusal mimarlığın simge yapısı olan camii mimarlığında ortaya çıkar. Karahanlı ve Gazneli mimarisinde hemem hemen tüm yapı tiplerinde geniş ölçüde uygulanmış olan 4 eyvanlı avlu şemasını ilk kez camii mimarisinde kullanan Büyük Selçuklular, camiinin güney eyvanına -kible eyvanı- kubbeli bir birim -mihrap önü kubbesi- ekleyerek tüm İran ve Orta Asya camiilerinin vazgeçilmez plan şeması olacak yeni bir tipoloji yaratmışlardır.¹⁹ İlk kez

¹⁸ Altun, 1988, s. 15, 87-88.

¹⁹ Cezar, 1977, s. 348.

Şekil 7. Ribat-i Mahi (Aslanapa 1993: 52).

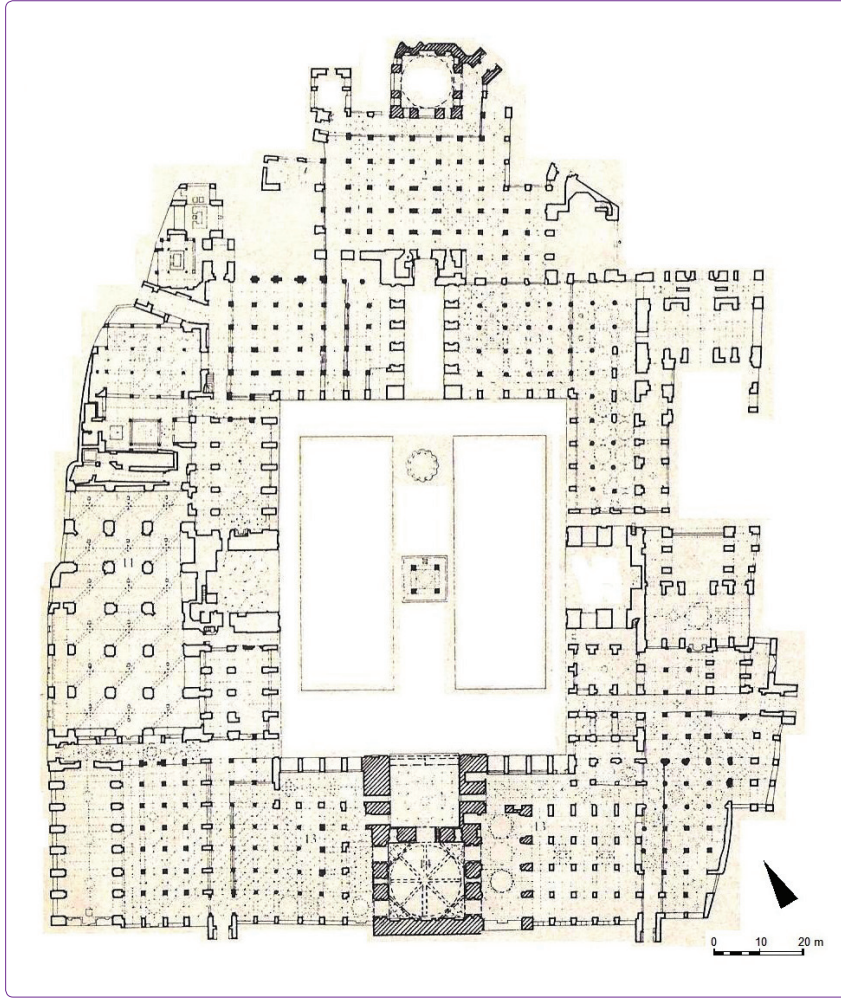
Gazneliler zamanında Ribat-i Mahi’de görülen kubbe-eyvan birleşiminin camiye uyarlanarak eyvana bitleştirilen mihrap önü kubbesinden oluşan bu yeni formun ilk uygulaması İsfahan Mescid-i Cuma camiinde karşımıza çıkar.²⁰ Burada 4 eyvanlı avlu varyasyonunda planlanmış yapının güney eyvanının ardına 1080 tarihli Melikşah Kubbesi, mihrap önü kubbesi olarak eklenmiştir (Şekil 8). Mihrap önü kubbesinin, önündeki avluya açılan eyvanla birleştirilerek oluşturulduğu mihrap önü kubbesi ünitesinde eyvan, mihrap ünitesini belirleyen simgesel işlevinin yanısıra direk iç avluya açılarak mihrap önü biriminin avluyla bağlantısını sağlayan bir dolanım mekanı olarak da yapının iç ve dış harmonisini sağlar. Mihrap önü kubbesi bölümü hipostil plandaki yan sahnınla bütünlük içindedir.²¹ Büyük Selçuklular kendi buluşları olan bu plan motifini bölgedeki Gülpayegan, Zevvare (1135) ve Ardistan (1160) Mescid-i Cuma camilerinde de başarıyla kullanmıştır.

Büyük Selçuk mimarlığında eyvanın geniş ölçekli kullanım alanı bulduğu bir diğer yapı envanteri de

kervansaraylardır. Kültürel boyutta eyvanı vazgeçilmez yapı elemanı olarak gören Selçuklular Ribat-Anuşirvan ve Ribat-i Zafarani gibi ribatlarında klasik 4 eyvanlı avlu plan tipini kullanmışlardır. Ancak Horasan Simnan-Şahrud yolu üzerindeki Ribat-i Anuşirvan’ın üç köşesinde kubbeli orta sofalı, haçvari 4 eyvanlı beytler bulunmaktadır. Meşhed-Serahs yolu üzerindeki 1114 tarihli Ribat-i Şerif’de ise farklı bir eyvan düzenlemesi görülür. Dağılım mekanı niteliğindeki çift avlu karakterizasyonuna göre kurgulanmış olan yapının ana kısmı 4 eyvanlı revaklı bir avludan oluşur. Yapının doğu, batı ve kuzey yönlerdeki eyvanlarının arkasında Ribat-i Mahi’deki gibi kubbeli birer oda bulunur. Girişin karşısında dışa taşkın olarak tasarlanmış büyük kuzey eyvanının 2 yanında ise haçvari 4 eyvanlı beytler bulunur (Şekil 9). Bu beytlere giriş sığ olan giriş eyvanından sağlanmaktadır. Beytlerin birer yan eyvanlarından da kubbeli mekanla-

²⁰ Altun, 1988, s. 18.

²¹ Ögel, 1994, s. 68.

Şekil 8. Işfahan Mescid-i Cuması (Altun 1988: 36).

ra geçilmektedir.²² Bu asıl avlulu ünitenin önünde ise yine kubbe-eyvan birleşimini yansıtan bu kez 3 eyvanlı bir ön bölüm uzanır.²³

Büyük Selçukluların eyvanı bir yapı ögesi olarak uyguladıkları diğer yapı çeşitleri de medrese, hamam, saray ve türbelerdir. "Hocanın evi" fikrinden doğduğu için konut mimarlığı ile tasarım ilişkisi açısından yakın benzerlik gösteren bu dönem medreseleri kubbeli orta sofalı, haçvari 4 eyvanlı Orta Asya evlerine benzer. Avlu çevresine dizilmiş hücrelerden oluşan plan kurgusu ve avluya açılan eyvanın ders vermek için -derslik- kullanılması medreselerde devam eden bir uygulamadır.²⁴ Buradaki ana mimari konsept ortadaki büyük avlunun akslarına yerleştirilmiş 4 eyvandan oluşur. Büyük Selçuklular zamanında geniş bir devlet teşkilatı haline getirilen medreselerden sadece Hargirt ve Rey Medreseleri'nden bu dönem medrese planı hakkında bilgi edinilebilmektedir (a.g.e.). Büyük Selçuklular hamamlarda da aynı plan konseptini tekrarlamışlardır. Kirman'ın güneyindeki Nigar'da bulunan

Selçuk hamamının²⁵ sıcaklık bölümünde, merkezi sofalı ve 4 eyvanlı geleneksel kurgu kullanılmıştır. Eyvan arasındaki köşelerde halvet hücrelerinin bulunduğu bu plan, Osmanlı hamamlarına şaşılabileceği derecede benzerdir. Büyük Selçuklu mimarlığında eyvanın mekansal artikülasyonundan faydalanılan bir diğer yapı da saraylardır. Selçuklular konut mimarlığı çıkışlı olan 4 eyvan şemasını saray ölçeğinde de uygulamışlardır. Merv'de XI-XII. yüzyıllara tarihlenen bir Selçuklu sarayında, sarayın oda ve daireleri 4 eyvanlı avlu etrafında düzenlenmiştir.²⁶ Burada eyvanlar tonoz örtülü olup her eyvanın arkasında, yapıya girişi sağlayan bir giriş mekanı bulunur. Eyvan kültürüne sahip Büyük Selçuklu mimarisinde eyvan mezar mimarisinde de yaşamaktadır. Mezar anıtı mimarisinde anıtsal örnekler sunan Büyük Selçuklu mimarları, asıl gelişimi Anadolu'da ger-

²² Akın, 1990, s. 71.

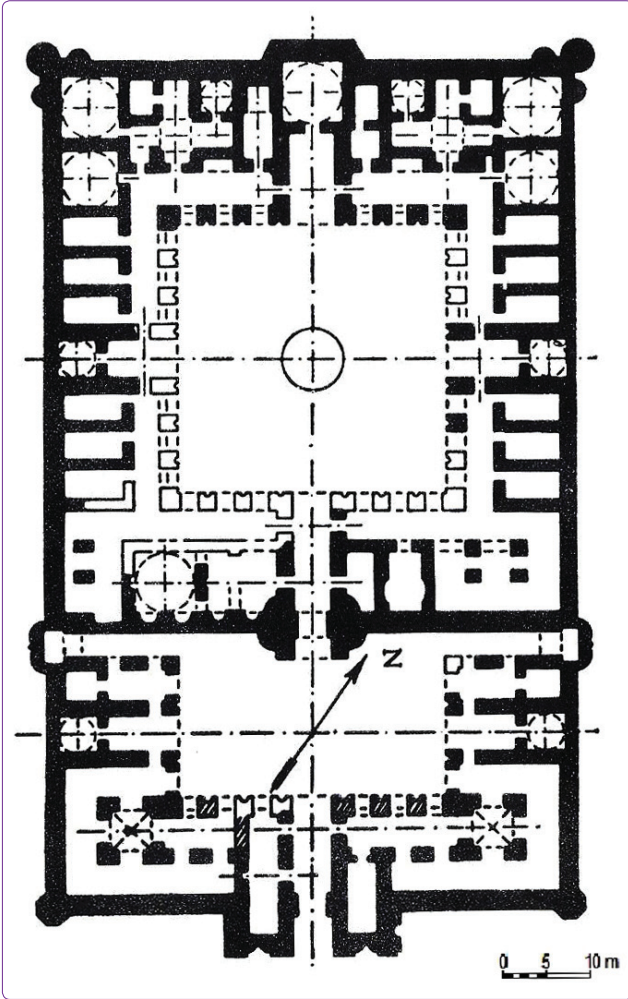
²³ Altun, 1988, s. 23.

²⁴ Kuban, 2008, s. 171.

²⁵ Ülken, 1948, s. 353.

²⁶ Cezar, 1977, s. 231.

Şekil 9. Ribat-ı Şerif (Cezar 1977: Figure 150).

çekleştirecek olan “eyvan tipi türbelerin” öncüsünü de Anadolu dışında başlatmış ve girişlerini eyvan şeklinde tasarladıkları türbe ve kümbet örnekleri üretmişlerdir. Bu tipin örnekleri olan ve XII.yüzyıla tarihlenen Dehistan kümbetlerinde, sekizgen veya yuvarlak planlı kümbetlerin eyvan şeklinde giriş mekanları bulunur.²⁷

Anadolu Ortaçağ Türk Mimarlığında Eyvan

Ortaçağ Türk mimarlığında eyvan kullanımı bundan sonraki gelişimini Anadolu’da sürdürür. 1071 Malazgirt Savaşı ile irili-ufaklı Türkmen Beylikleri halinde Anadolu’ya giren Türkler, burada anıtsal Türk Mimarlığının temellerini atar ve çok sayıda farklı yapı tipleri tasarlar. Bu dönem Türk mimarlığında her bir yapı tipinde eyvan fikri farklı biçimlerde ele alınmıştır.

Erken Anadolu Türk beyliklerinden biri olan ve Hasankeyf, Mardin, Harput ve Diyarbakır’da yerleşmiş olan Artuklular camii, medrese, saray ve hamamdan

oluşan geniş bir yapı spektrumunda eyvan kullanmıştır. Artuklu mimarlığında eyvan kullanımıyla ilgili erken bir deneme camii mimarisinde ortaya çıkar. Artukoğulları 1129 tarihli Siirt Ulu Camii’nde Büyük Selçuklular’ın buluşu olan mihrap önü kubbesi ve eyvan birleşimini farklı şekilde yorumlanmış ve mihrap önü kubbesinin önüne bir eyvan, 2 yanına ise önlerinde, enine dikdörtgen tonozlu 2 sahin bulunan birer küçük kubbe ekleyerek yeni bir deneme gerçekleştirilmiştir.²⁸

Artuklular Anadolu’da medrese mimarlığının en erken örneklerini vermiş ve bu yapılarda yapının fizyonomisini oluşturan farklı eyvan kullanımı ele almışlardır. Artuklular medreselerde ilk kez 4 eyvanlı retorik düzenin dışına çıkarak tek ve iki eyvanlı, 2 katlı revaklı, açık avlulu plan motifini denemişlerdir. Bu medreselerde giriş eyvanı ile aynı aks üzerinde büyük bir ana/baş eyvan yer alır. Bazen ikinci kat boyunca yükselen bu eyvanın yanında medrese odaları yerleştirilmiştir. Bu plan prensiplerinin kullanıldığı 12. yüzyıl ortalarına tarihlenen Mardin Hatuniye Medresesi’nde avlunun kuzey ve güney kanatlarında karşılıklı 2 eyvan yerleştirilmiştir. Yapının güneydeki ana eyvanı daha büyük olup doğusunda bulunan kubbe örtülü türbeye girişi bulunmaktadır.²⁹ Bir diğer Artuklu medresesi olan Diyarbakır Zinciriye Medresesi’nde yine giriş ekseninde 2 eyvanlı bir plan görülmektedir. Çapraz tonozlu giriş eyvanının karşısında zengin taş işçiliği yansıtan dilimli kemerli, revaklı, küçültülmüş bir iç avlunun güneyinde ise büyük ana eyvan bulunur.³⁰ Planda simetrisinin olmadığı yapıda avlu etrafında farklı ebat ve yönlerde çok sayıda medrese odası yerleştirilmiştir. Bir diğer Artuklu medrese örneği olan Mardin Marufiye Medresesi’nde ise farklı bir deneme söz konusudur.³¹ Burada büyük bir açık avlu etrafında farklı sektörleri oluşturan yapılar bulunmaktadır. Yapının avlusunun kuzeyinde, ortadaki kubbeli bölüme açılan 3 kollu eyvan şemasının denendiği bir bölüm bulunmaktadır. Türk mimarlığında ilk kez görülen bu uygulamada 3 yöndeki beşik tonozlu eyvanlar ortadaki kubbeyle örtülü merkezi sofaya açılmaktadır. 3 eyvanlı bu uygulama kuzey Suriye bölgesindeki Tarma tipi evleri hatırlatmaktadır (Şekil 10).³² Artuklular Mardin Mesudiye Medresesi’nde ise tek eyvan kurgusunu tecrübe etmişlerdir. Diyarbakır Ulu Camii’nin kuzey duvarına bitişik olan medresenin 2 katlı, revaklı açık avlusunun doğusunda, 2 yanında beşik tonozlu birer odanın bulunduğu derin ve büyük tek bir eyvan bulunur. Buradaki ilginç bir değişiklik avlunun alt

²⁷ Altun, 1988, s. 21, 59.

²⁸ Altun, 1988, s. 36; Aslanapa, 1993, s. 103.

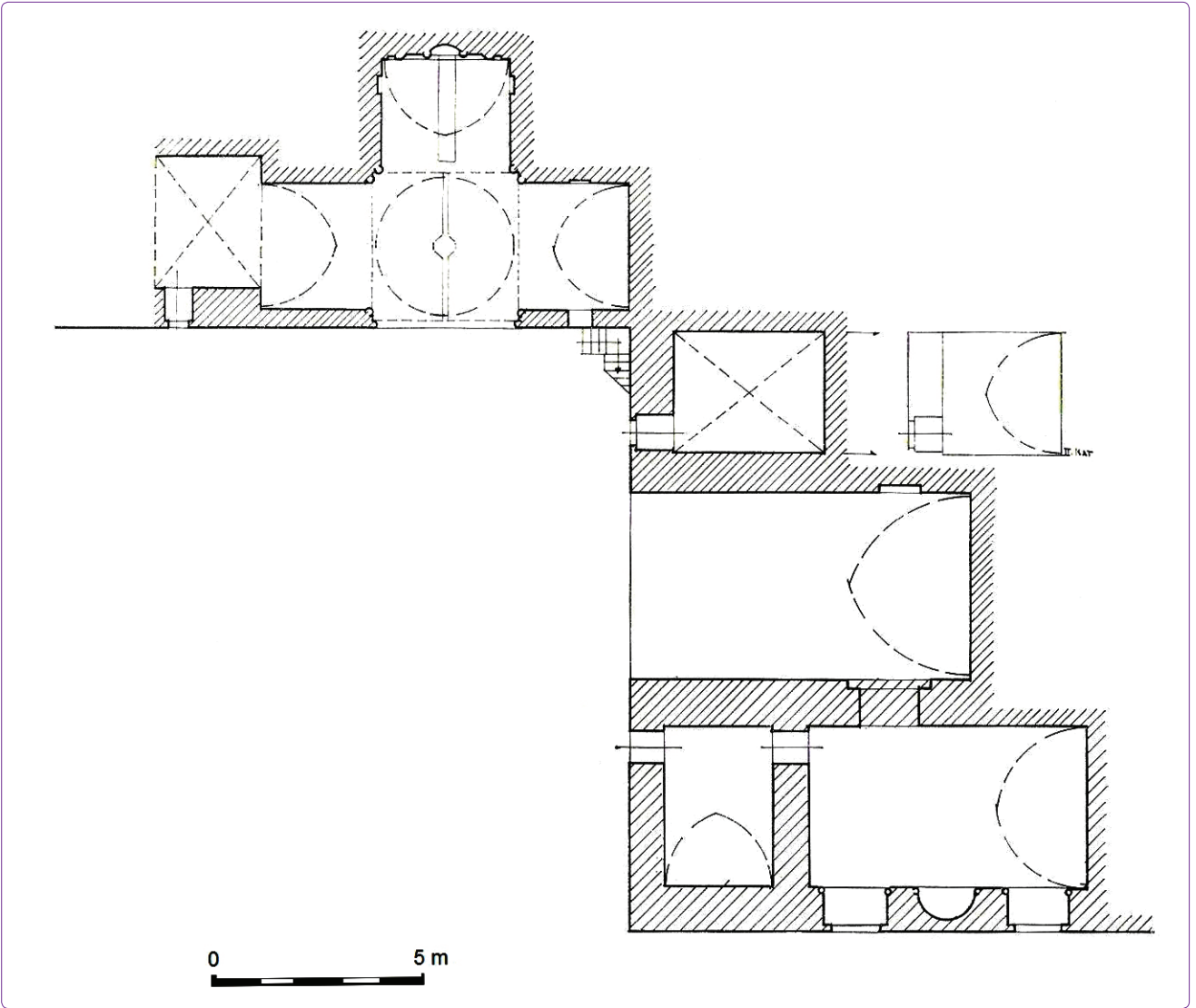
²⁹ Altun, 1978, s. 275.

³⁰ Cezar, 1977, s. 231.

³¹ Altun, 1988, s. 40.

³² Altun, 1988, s. 81.

Şekil 10. Mardin Marufiye Medresesi (Altun 1978: Plan 15).

katının batısında, kapalı ve yine tek eyvanlı küçük bir ek bölümün varlığıdır.³³

Artukluların eyvan kullandıkları diğer yapılar ise saray ve hamamlardır. Diyarbakır İç Kalesi'nde 1220 yılında Nasreddin Mahmud tarafından yaptırılmış Artuklu sarayı olan İç Kale Sarayı'nda Anadolu'nun ilk haçvari, 4 eyvanlı avlu şeması görülür. Sarayın kuzey ve güney eyvanları daha geniş ve derindir. Daha dar ve kısa olan doğu ve batı eyvanlarının 2 yanından, yan mekanlara geçişler bulunmaktadır.³⁴ Sarayın eyvan kollarının birleştiği merkezinde ise mozaik döşeli selsebilli sekizgen bir havuz yer alır. Burası sarayın taht salonu -divanhane- olup yanında özel bir hamamı vardır. Artukluların saray mimarisinde eyvan kullanımına dair bir diğer örnek Mardin Firdevs Köşkü'nden gelir. Mardin'in hemen dışında bulunan köşk 13. yüzyıl sonunda yapılmış

olup Mardin Artuklu Emiri'nin yazlığı olarak yapılmıştır. Köşk, büyük bir avlunun etrafında bulunan büyük eyvanlar ve havuzlardan oluşur. Avlunun merkezindeki havuzun kuzeyinde ise yan yana 3 selsebilli eyvan bulunur. Bunlardan ortadaki geniş ve yüksek olup 2 yandaki eyvanlar yine selsebilli ama daha dar ve küçüktür.³⁵ Avlunun çevresinde bu eyvanlar dışında başka eyvanların olduğuna dair verilerin olması, yazlık köşk olarak tasarlanmış olan yapının tamamen eyvanlardan oluştuğu izlenimini verir. Artukluların eyvan kullandığı bir diğer yapı hamamlar olup Mardin Radviyye, Mardin Yeni Kapı ve Mardin Ulu Camii hamamlarının sıcaklık bölümleri beşik tonoz örtülü 4 eyvanlı ve kubbeli, 4

³³ Altun, 1978, s. 276.

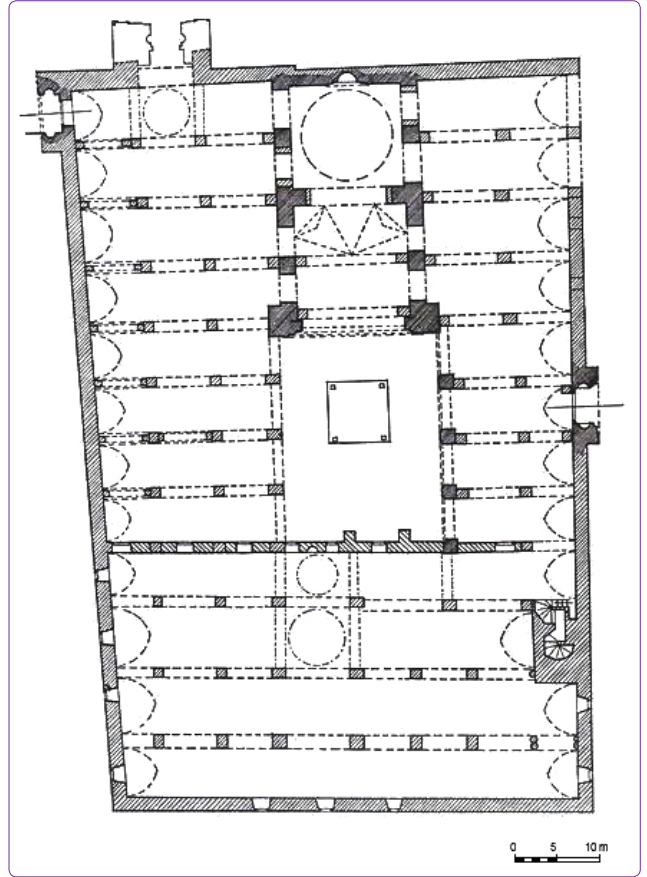
³⁵ Altun, 1978, s. 225, 281.

³⁴ Altun, 1978, s. 217.

köşe odalı -halvet- haçvari plandan oluşur.³⁶

Mimarlığında eyvan kullanan bir diğer Ortaçağ Anadolu Türk beyliği olan Danişmendliler ise Anadolu'nun ilk kapalı avlulu medrese tasarlayıcılarıdır. Orta Asya'da İslam öncesi dönemde kullanılan, eyvanların kapalı bir hole (sofa) açıldığı merkezi planlı konut tipi, kapalı medreseler için prototiptir. Danişmendliler Artukluların 2 eyvan şemasını kapalı avluda kullanarak gerek tektonik, gerekse estetik açıdan yeni bir strüktür ortaya koymuşlardır. Bu dönemin kapalı medrese arketipi olan Tokat Yağlıbasan Medresesi'nde farklı kanatlarda bulunan aynı derinlik ve yüksekliğe sahip 2 eyvan şeması kullanılmıştır. Erken Anadolu Türk beyliklerinden Mengüçkoğulları ise eyvan kullanımında yine 4 eyvan şemasını tercih etmişlerdir. Bu dönemin taç yapısı olan Divriği Ulu Camii Şifahanesi'nde, güneydeki baş eyvanın büyük olduğu, haçvari 4 eyvan plan tipinde, avlusunun üzeri kapalı (kubbeli) bir medrese planı kullanılmıştır. Her bir eyvanın üzeri ise farklı birer yıldız ve bileşik tonoz örtülüdür.³⁷

Anadolu Selçuklu mimarlığı ise eyvanın en görkemli kullanımına tanıklık eden bir dönemdir. Farklı yapı tiplerinde otantik yorumlarla kullanılan eyvan uygulamalarının ilki monumental Selçuklu üslubunun yansımalarından biri olan camii mimarlığında ortaya çıkar. Anadolu Selçuk Türkleri camii mimarisinde mihrap önü ile eyvanı farklı şekilde kombine ederek yeni bir tip oluşturmuşlardır. Arka planda Büyük Selçuklu birikiminin bulunduğu ve 4 eyvanlı avlu şemasının yerel yoruma uğradığı bu yeni tradisyonda avlu, mihrap önü kubbesiyle aynı aks -orta eksen- üzerinde, küçültülerek sembolik bir iç avlu haline dönüştürülmüş, 4 eyvan şeması ise sadece mihrap önüne, avluya açılan tek eyvan eklenmesiyle yaşatılmaya çalışılmıştır.³⁸ Bu Anadolu yeni yaratımda mihrap önü kubbesine bitiştirilen eyvan, mekanla hacimsel bir bütünlük içerisindedir. Anadolu Selçukluları tarafından bulunan mihrap önü kubbesinin, önünde bulunan avluya açılan bir eyvanla birlikte tasarlandığı bu yeni varyant Ortaçağ Anadolu camileri içerisinde birkaç örnekte uygulanarak bir tip oluşturmuştur. Bu tipolojinin en özgün örneği ise Camii-Kebir olarak da bilinen Malatya Ulu Camii'dir.³⁹ Alaeddin Keykubat tarafından 1224 yılında yaptırılan hipostil plandaki yapının ana öğesi, önünde kuzeydeki iç avluya açılan eyvanın olduğu mihrap önü birimidir (Şekil 11). Avlu ve eyvanın harime dahil edildiği camide mihrap önü kubbesi önündeki eyvan, aynı kanat üzerindeki orta kanatta bulunan küçük havuzlu iç avlunun devamı niteliğindedir. Mihrap önü kubbesinin, önündeki eyvanla birlikte orta ekseninde bulunan küçük iç avluya açıldığı bu yorumun bu dönemdeki bir diğer

Şekil 11. Malatya Ulu Camii (Aslanapa 1993:52).

uygulaması Kayseri Huand Hatun Camii'nde görülür.

Anadolu Selçuk Türkleri'nin camii mimarlığında eyvanla gerçekleştirdikleri bir diğer deneme de 1267 tarihli Amasya Gökmedrese Camii'nde görülür. Burada camiinin portalı geniş bir eyvan şeklinde tasarlanmıştır. Eyvanın yapıda kullanım amacı bulunduğu bir diğer alan da, mihraba dikey 3 sahnalı olarak dizayn edilmiş harimin kuzeyinde, portalin 2 yanında bulunan 2 büyük ve derin eyvandır. Bu 2 eyvan yapının, önündeki enine koridorla güneydeki camii kısmından ayrılan medrese ünitesini oluşturur.⁴⁰

Selçuk Türklerinin eyvanı bir yapı nüvesi olarak kabul ederek kullandıkları bir diğer yapı grubu da medreselerdir. Eyvandan oluşan medrese kurgusuna sahip Anadolu Selçukluları, açık ve kapalı avlulu olmak üzere 2 tipte inşa ettikleri medreselerinin her 2 grubunda da

³⁶ Altun, 1978, s. 276.

³⁷ Altun, 1978, s. 270.

³⁸ Altun, 1978, s. 225, 281; Güler, Kolay, 2006, s. 88.

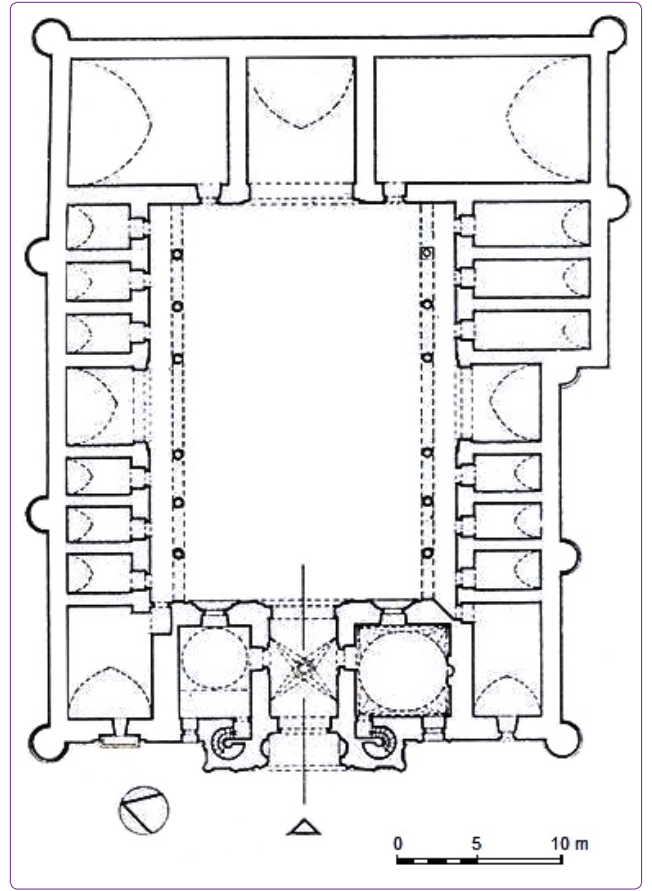
³⁹ Durukan, 1992, s. 9.

⁴⁰ Altun, 1988, s. 51.

eyvanı ayrı bir gelişme çizgisi içinde, tipoloji yaratacak şekilde kullanmışlardır. Avlunun 2 kenarı boyunca uzanan revaklı avlulu olarak tasarlanmış açık avlulu tipte, klasik 3 veya 4 eyvanlı avlu plan türü kullanılır. Burada avlunun kuzeyinde, giriş eyvanı ile aynı eksen üzerinde büyük ve derin baş eyvan bulunur. Avluya açılan baş eyvan bir yaz dershanesi işlevinde olup avludaki diğer eyvanlar küçük ölçektir. Yapıdaki en büyük alan olan ve eksenselliği vurgulayıcı nitelikteki baş eyvanın avluya ilişkisi diğer birimlerden daha fazladır.⁴¹ Baş eyvanın yanındaki tonozlu veya kubbeli odalar ise kışlık ders-hane odalarıdır. Yapının mescidi bazen eyvanın kendisi, bazen bu kubbeli odalardan birisi iken bazen de giriş eyvanının yanındaki kubbeli bir oda olabilir. Bu tipin en ikonik yapıları arasında Kayseri Çifte ve Sahibiye Medreseleri, Konya Sırçalı Medrese, Sivas Buruciye, Gök ve Çifte Minareli Medrese ile Erzurum Çifte Minareli medrese sayılabilir (Şekil 12). Aydınlık açıklıklı kubbeli, kapalı avlulu varyasyonda ise yaygın şema, ders-hane olarak kullanılan tek bir ana eyvanın 2 yanındaki kubbeli odalar ve diğer yönlerdeki –kanatlar- tonoz veya kubbe örtülü simetrik birimlerden oluşur. Bu tipin en görkemli uygulamasının görüldüğü örnekler ise Konya Karatay ve İnce Minareli medrese ile Isparta Ertokuş ve Afyon Çay medresesidir (Şekil 13).

Anadolu Selçuklu mimarlığında eyvanın mekansal karakterine ilişkin verilerin gözlendiği bir diğer yapı birimi de hamamlardır. Anadolu Selçuk hamamlarında sıcaklık bölümlerinde tekrarlanan şema yine merkezi sofalı ve 4 eyvanlı, köşelerde kubbeli halvet hücrelerinin bulunduğu klasik haçvari plan kurgusudur. Burada eyvanın en önemli işlevi mekanlar arası dolaşımı sağlayan bir sirkülasyon mekanı olmasıdır. Kars Ani Örenyerinde XII. yüzyıla tarihlenen Selçuk hamamının dikdörtgen biçimindeki sıcaklık bölümü, birbirlerine eşit dört 4 eyvan ve köşelerde 4 yıkanma odası –halvet- programından oluşmaktadır. Eyvanların birbirlerini dikey olarak kesmesi ile hamam haçvari bir görünüm kazanmıştır. Yıkanma odalarına orta mekandan, diğer kısımlara da köşelerdeki kapılardan girilmektedir.⁴² Bu dönemin bir diğer hamam örneği olan Konya Sahip Ata Külliyesi hamamı bir çifte hamam olup simetrik planlı 2 bölümünün sıcaklık birimleri de yine haçvari planlı 4 eyvanlı kurguda tasarlanmış olup, eyvanların açıldığı merkezi orta bölümün üzeri kubbeyle örtülüdür. Osmanlı hamam mimarlığında da çok kullanılacak olan bu şemada eyvanların aralarında ise köşe halvetleri bulunur.

Avlu ve eyvandan oluşan mimari kompozisyon bu çağ saraylarının da ana çekirdeğidir. 12 ve 13. yüzyıllarda Ani, Van, Diyarbakır, Sivas, Harput, Kayseri, Akşehir, Beyşehir, Antalya ve Alanya gibi pek çok kentte

Şekil 12. Sivas Gök Medrese (Altun 1988: 220).

çok sayıda Selçuklu saray ve köşklerinin bulunduğu yazılı kaynaklardan bilinmektedir.⁴³ Günümüze kalan fazla örneği olmayan ve iç kaleler veya serbest arazide tek köşkler halinde inşa edilmiş olan küçük boyutlu bu yapılar genellikle avlu, salon veya koridor niteliğinde bir orta mekan ile buna açılan ve iki yanında diğer mekanların bulunduğu yüksek, duvarları süslü eyvan –taht eyvanı- çekirdeğinden oluşur.⁴⁴ Anadolu Selçuklu sarayları arasında en iyi bilinenlerinden biri olan II. Kılıç Arslan tarafından 1156-1192 tarihleri arasında yaptırılan Konya Kılıç Arslan Sarayı'nın Seyran Köşkü, iç kale burçlarından birine yapılan bir blokajın üzerine, balkonlu sivri kemerli bir eyvan yerleştirilerek inşa edilmiştir. Burcun üzerine oturtulan balkonlu eyvan mukarnaslı konsollarca desteklenmekte olup iç ve dış yüzeyi çinilerle bezenmiştir.⁴⁵ Bir diğer Selçuk sarayı olan Alaeddin Keykubat'ın 1221-1223 yıllarında yaptırdığı Alanya İç Kale Sarayı'nda, koridor niteliğindeki bir orta mekandan ulaşılan 3 yönden revaklarla çevrili

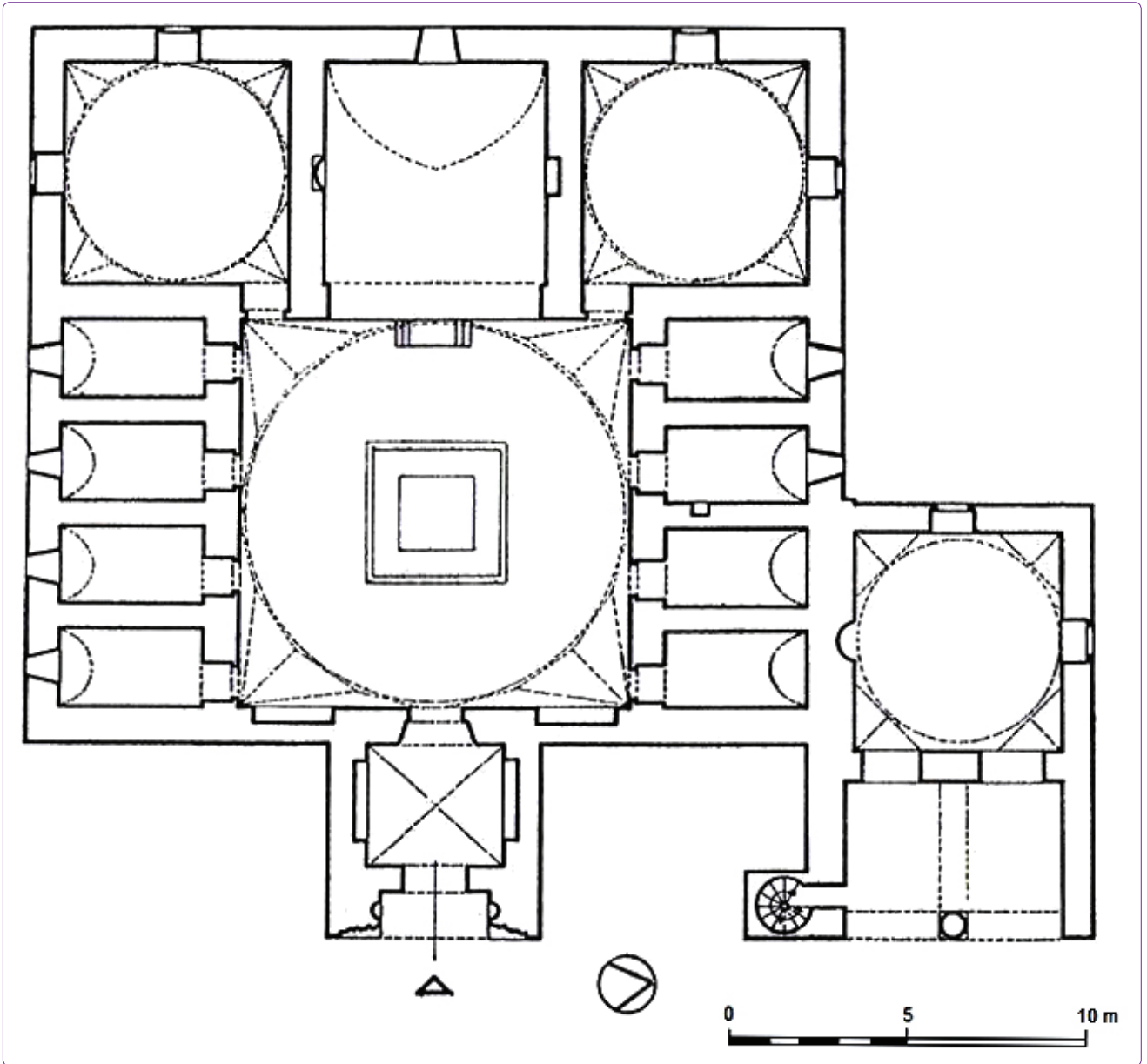
⁴¹ Ögel, 1994, s. 67.

⁴³ Kuban, 2008, s. 262.

⁴² Aslanapa, 1993, s. 189.

⁴⁴ Ibid.

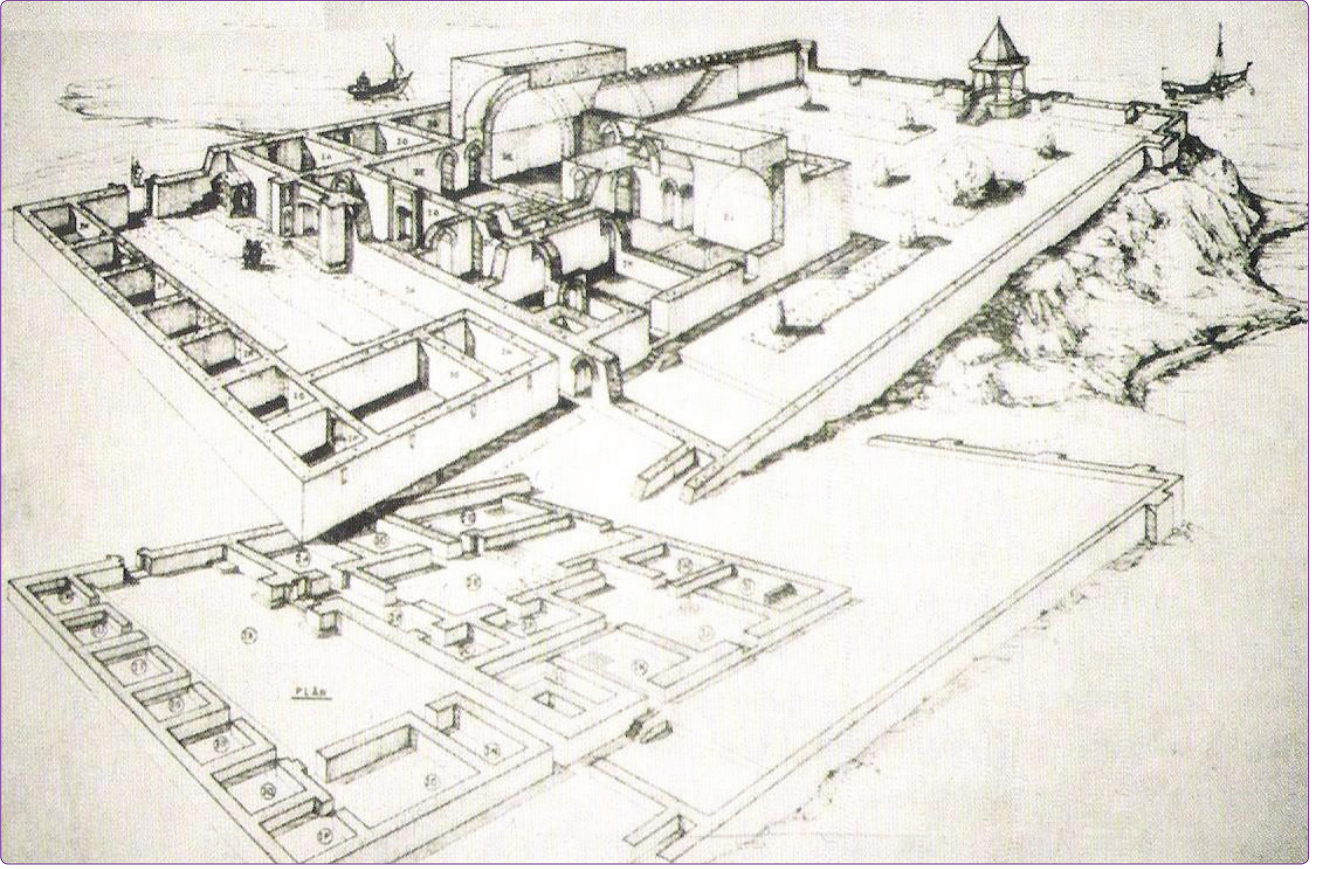
Şekil 13. Konya İnce Minareli Medrese (Altun 1988: 234).

büyük bir tören avlusunun güney ucunda, giriş aksıyla aynı eksen üzerinde bulunan bir taht eyvanı ve bunun 2 yanında mekanlar bulunur.⁴⁵ Beyşehir Gölü'nün güneybatı kıyısında bulunan Kubadabat Sarayı ise 1236 yılında Alaeddin Keykubat tarafından yaptırılmıştır. Saray, farklı fonksiyonlu birimlerden meydana gelmiş bir yapı topluluğudur. Sarayın en büyük bölümleri olan Büyük ve Küçük Saray, taç kapılı bir avlunun giriş ekse-

ninin karşı aksındaki zemini yükseltilmiş, taş döşeli yüksek taht eyvanından oluşan bir plana sahiptir. 50x55 m ölçüleri ile sarayın en büyük yapısı olan Büyük Saray'ın güney ve doğusunda bulunan, odalarla çevrilmiş oldukça düzgün taş döşeli büyük bir avludan, büyük salon ve tuğla döşemeli yüksek taht eyvanı ile harem ve misafirlere özgü odaların bulunduğu asıl saray bölümüne geçilmektedir (Şekil 14). Eyvan tabanı salondan 35 cm daha yüksek ve tuğla döşeli bir podyum şeklinde olup taht eyvanının yan duvarları çinilerle kaplanmıştır.⁴⁷ Sarayın diğer mekanları ise salon-eyvan kombinasyonunun 2 uzun kanatı boyunca sıralanmıştır. Bü-

⁴⁵ Ibid.

⁴⁶ Kuban, 2008, s. 267; Akok, 1969, s. 65.

Şekil 14. Kubadabad Büyük Sarayı (Kuban 2008: Şekil 88).

yük Saray'ın yanındaki daha küçük ölçülerdeki Küçük Saray'da da yine taç kapıyla girilen orta avlu veya salon olarak tanımlanan mekanın kapı aksında tuğla döşeli yüksek bir taht eyvanı bulunmaktadır. Burada da Büyük Saray'daki şema tekrar edilmiş ve sarayın diğer hacimleri salon-eyvan kurgusunun uzun eksenlerine yerleştirilmiştir. Taht eyvanının 2 yanında ise eyvandan ulaşılan dört köşe birer mekan bulunduğu varsayılmaktadır.⁴⁸ Bu büyük boyutlu saraylar dışında orman, bağ ve bahçe içlerinde, su kenarları ve göl adaları üzerinde bazıları tek ancak çoğu 2 katlı tek yapı halinde yapılmış daha küçük boyutlu Selçuk köşk ve kasırları bulunmaktadır. Bu yapıların bazıları çevreye hakim bir tepeye inşa edilmiş olup alt veya üst katta manzaraya açılan bir eyvan ve balkondan ibaret iken, bazıları Büyük ve Küçük Saray da görülen salon-eyvan düzenlemesinden oluşmaktadır.⁴⁹

Anadolu Selçuklu Mimarlığı'nda eyvanın pratik edildiği diğer yapı sektörünü tarikatlar oluşturur. Bu dönem tarikat yapılarında eyvan genelde merkezi kubbeye ilişkili olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yapılarda kubbeye örtülü avlu yapıların merkezini oluşturur ve merkezi avlu farklı sayılardaki tonozlu eyvanlarla ilişki-

lendirilmiştir.⁵⁰ Mekan kullanımı olarak zemini merkezi mekana göre yüksekte kalan eyvanlar işlevsel açıdan tasavvufi ritüeli izleyenler için ayrılmış mahfiller iken, orta mekan bu ritüelin gerçekleştirildiği alan olan semahanedir.⁵¹ Anadolu Selçuklu dönemi tarikat yapıları içinde Tokat, hem tarikat yapılarının yoğunluğu hem de farklı plan tipolojisi ile öne çıkmaktadır. Buradaki ilk tipoloji merkezi kubbeli orta hacime -semahane-bağlanan tek eyvan şemasından oluşur. Şeyh Meknun, Ebu'ş Şems, Hoca Sümbül Baba ve Halef Gazi zaviye ve hanikahlarında uygulanan bu planda yapının çekirdeğini, aydınlık açıklıklı kubbeye örtülen sofaya güney yönden bağlanan tek eyvan oluşturmaktadır.⁵² Bu tipte derviş hücreleri ve şeyh odaları ise bu çekirdek etrafına yerleştirilmiştir. Kurucu şeyhin türbesinin iliştiirildiği Anadolu Selçuklu tarikat yapılarındaki ikinci tipoloji Konya Sahip Ata Hanikahı'nda görülür. Burada, köşelerde pahlanmış merkezdeki aydınlık açıklıklı kubbeli

⁴⁷ Kuban, 2008, s. 269; Aslanapa, 1993, s. 188; Yetkin, 1984, s. 118.

⁴⁸ Kuban, 2008, s. 271.

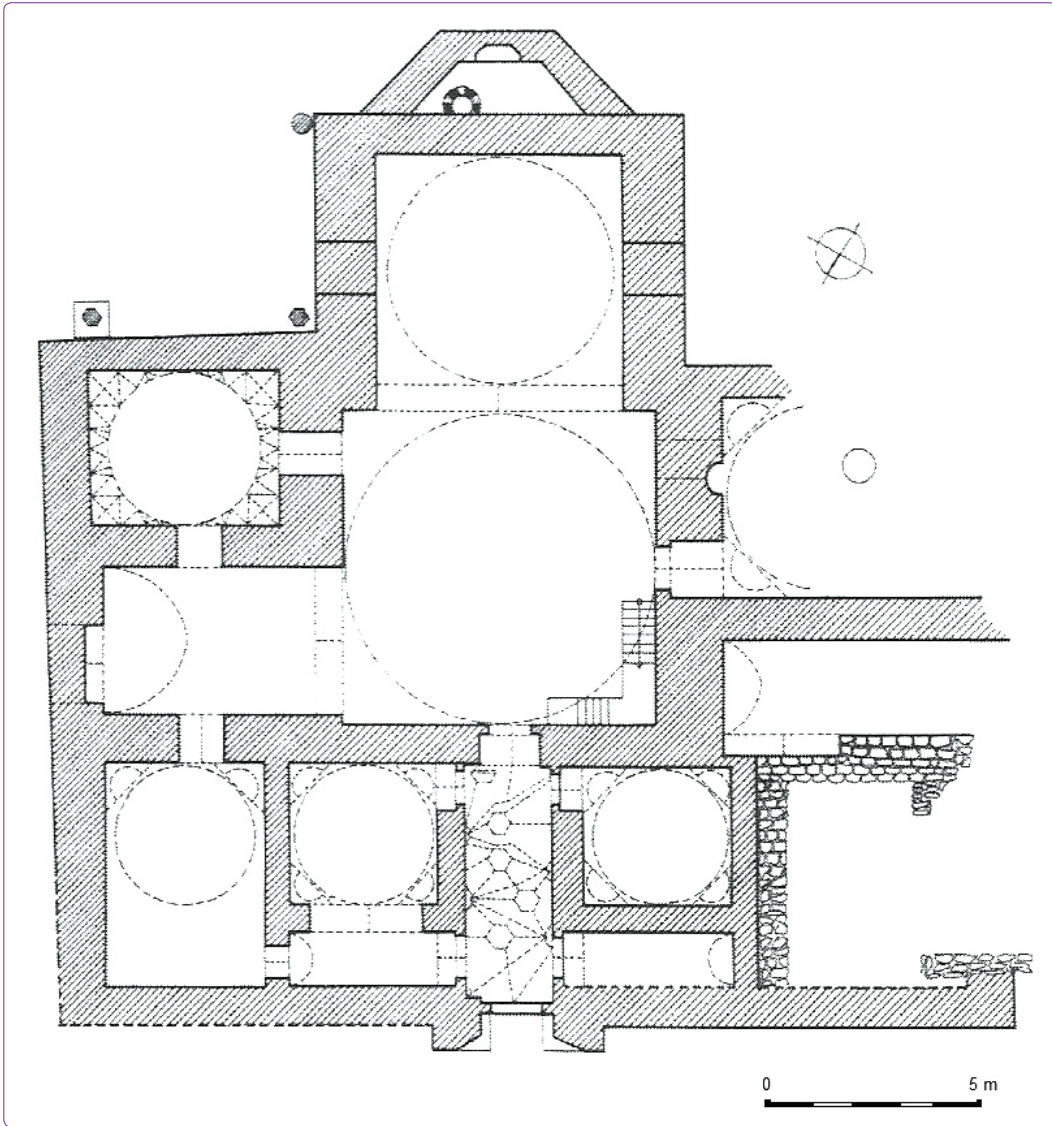
⁴⁹ Kuban, 2008, s. 273.

⁵⁰ Parlak, 2005, s.247.

⁵¹ Parlak, 2005, s. 248.

⁵² Parlak, 2005, s. 245.

Şekil 15. Aksaray Melik Mahmud Gazi Hanikahı (Parlak 2005: Res. 9).

sofaya 3 yönden eyvanlar açılır. Kuzey yöndeki üçüncü eyvanın arkasında ise türbe ve camii bulunur. Bu 3 eyvandan kuzey ve güney eyvanları küçük batı eyvanı büyük tutulmuştur.⁵³ Bir başka uygulamanın görüldüğü Aksaray Melik Mahmud Gazi Hanikahı kubbeli merkezi sofaya açılan biri büyük diğeri küçük 2 eyvandan oluşur (Şekil 15). Bu dönem zaviye yapılarında görülen bir diğer eyvan kullanımı ise Afyon Boyalıköy Hanikahı'nda ortaya çıkar. Burada kare planlı merkezi mekanın kuzey ve güney yönlerinde karşılıklı birer eyvan bulunur. Yapıdaki farklı uygulama mihrabın bulunduğu güney eyvanının 2 yanına, eyvanın tüm genişliğince birer eyvan daha yerleştirilerek yapıya T plan görünümü verilmiş olmasındır.⁵⁴ Simetrik 4 eyvan şemasının kullanıldığı tarikat yapılarında ise güney eyvan mescit olarak hizmet

vermekte iken kuzey eyvan girişe tahsis edilmiş, doğu ve batı yönlerdeki eyvanlar ise sema ayinlerini izlemeye gelen seyirciler için işlevselleştirilmiştir. Eyvanların aralarında ise derviş hücreleri bulunur.

Anadolu Selçuklularının eyvanın mekansal artikülasyonundan faydalandığı bir diğer yapı tipi de türbelerdir. Mezar yapıları içerisinde zengin bir kataloğa sahip olan Büyük Selçuklular Anadolu dışında, girişlerini eyvan şeklinde tasarladıkları türbe ve kümbet örnekleri yaparken Anadolu'ya geldiklerinde tamamen Anadolu'ya

⁵³ Parlak, 2005, s. 243.

⁵⁴ Parlak, 2005, s. 239.

⁵⁵ Kuban, 2008, s. 227.

⁵⁶ Altun, 1988, s. 60; Akin, 1985, 3. 50.

özgü olan “eyvan şeklinde türbeler” grubu olarak ayrı bir tipoloji oluşturmuşlardır. Tonozlu bir mumyalık üstüne, merdivenle çıkılan bir eyvan fikrine dayanan bu tipin mimari kuruluşunda eyvan, yüksek birer türbe kapısı –portal- olarak dizayn edilmiştir.⁵⁵ IV. Kılıçarslan’ın eşi Gömeç Hatun’a ait olan Konya Gömeç Hatun türbesi bu tipin en ünlü temsilcisi olup türbenin mumyalık kapısının 2 tarafından yükselen merdivenlerle eyvana çıkılır. Bu tipin ilginç bir özelliği de eyvanı oluşturan duvarların ortalarındaki dayanak plastırlarıdır.⁵⁶ Bu yarı açık türbe grubunun bir diğer örneği ise Afyon Boyalıköy eyvan türbesidir.

Sonuç

Görüldüğü gibi Ortaçağ Türk mimarlığında mekan kuruluşu ve yapı biçimlenmesinde belirleyici öge olan eyvan, fonksiyon bakımından farklı işlevlere sahip olarak konuttan hamama varan çok geniş bir tipolojide kullanım alanı bulmuştur. Bu dönem Türk mimarlığının anıtsal kimliğinin oluşmasında önemli rol oynayan evrensel bir motif olan eyvan, Osmanlı mimarlığında da önemli bir mekan morfoloji ögesi olarak kullanılmaya devam etmiştir. Tüm yapı tiplerinde eyvanın biçimlendirdiği bir mimari kompozisyondan oluşan bu yaygın uygulama, biçimsel ve estetik düzeyde statü kazanmış bir simgeselliğe işaret ederek kendine özgü geleneksel biçim ve örüntü dili yaratmıştır. Ancak tüm işlevselliğine rağmen eyvanın, tektoniği gözetken yalın ve pragmatik bir çözüm olarak yoğun kullanımının, güçlü ardılları olan otantik gelenekli kültürel bir tercih ve statü sergileyen bir prestij olgusuna dayandığı açıktır. Özellikle 4 eyvanlı avlu kuruluşunun bu dönem mimarlığında kitleye açık prestij yapılarının yanısıra saray ve köşklere de anıtsal kullanımı bu ortak örüntünün önemli bir işaretidir.

Kaynaklar

- Akın, G., (1985), Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki Tarihsel Ev Tiplerinde Anlam, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi.
- Akın, G., (1990), Asya Merkezi Mekan Geleneği, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Akok, M. 1969. “Konya’da Alaidin Köşkü Selçuk Saray ve Köşklere”, Türk Etnografya Dergisi XI: 47-73.
- Altun, A., (1978), Anadolu’da Artuklu Devri Türk Mimarisi’nin Gelişmesi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Altun, A., (1988), Ortaçağ Türk Mimarisinin Anahatları İçin Bir Özet, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Andrae W., (1912), Hatra. II. Teil, WVDÖG 21. Leipzig.
- Aslanapa, O., (1972), Türk Sanatı II, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi.
- Aslanapa, O., (1993), Türk Sanatı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Aslanapa, O., (1962), “Yeni Araştırmalarda Türk Saray ve Köşklere”, Türk Kültürü, III/1, 1962-63:23-28.
- Azizov, A., (2007), “Türk Konut Mimarisi ile Anıtsal Mimari

- Arasındaki Tasarım İlişkileri”, MASROP E- DERGİ, 2, 2007: 1-15.
- Balkan, K., (1968), “Anı’deki İki Selçuklu Hamamı”, Anadolu (Anatolia), XII: 39-57.
- Bier, L., (1993), “The Sasanian Palaces and Their Influence in Early Islam”, Ars Orientalis 23: 57-66.
- Cezar, M., (1977), Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Durukan, A., (1992), “Eski Malatya Ulu Camii”, Kültür ve Sanat 16, Aralık 1992: 7-10.
- Flood, F. B., (2000), The Great Mosque of Damascus: Studies on the Meanings of an Umayyad Visual Culture, Leiden, Boston, Köln, Brill.
- Godard, A., (1965), The Art of Iran, Allen and Unwin, London.
- Grabar, O., (1988), İslam Sanatının Oluşumu, Hürriyet Vakfı Yayınlar, İstanbul.
- Ghirshman, R., (1962), Iran: Parthian and Sassanian Period, London.
- Güler, M., Kolay, İ. A., (2006), “12. Yüzyıl Anadolu Türk Camileri”, itü dergisi/a, cilt 5, sayı 2, kısım 1, Eylül 2006, s. 83-90.
- Herzfeld, E., (1941), Iran in the Ancient East, London and New York.
- Idem, H., (1929), “The German Excavations at Ctesiphon”, Antiquity 3: 424-51.
- Idem, H., (1985), “On the Evolution of the Early Iranian Fire Temple,” in Papers in Honour of Professor Mary Boyce, Acta Iranica 25: 605-27.
- Keall, E. J., (1974), “Some Thoughts on the Early Eyvan,” Near Eastern Numismatics, Iconography, Epigraphy and History. Studies in Honor of George C. Miles, (ed). D. K. Kouymjian, Beirut, 123-30.
- Kuban, D., (2008), Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Kurz, O., (1941), “The Date of the Taq-i Kisra,” JRAS: 37-41.
- Ögel, S., (1994), Anadolunun Selçuklu Çehresi, Akbank Yayınları, İstanbul.
- Ödekan, A. (1996), “Eyvan”, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi 1: 574.
- Parlak, S., (2005), Merkezi Kubbe-Eyvan İlişkinin Esas Olduğu Anadolu Selçuklu Dönemi Tarikat Yapıları, Bilim Eşiği 2. Sanat Tarihinde Gençler 2004 Semineri, Bildiriler, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, s. 235-62.
- Paskaleva, E.G., (2010), The Architecture of the Four-İwān Building Tradition As A Representation of Paradise and Dynastic Power Aspirations, Doctoral Thesis, Leiden University, Abstract.
- Peker, A. U., (2000), Anadolu’nun On üçüncü Yüzyılını Anlamak, Semra Ögel’e Armağan Mimarlık ve Sanat Tarihi Yazıları, Ege Yay., İstanbul, 107-13.
- Reuther, Oscar., (1964), “Sasanian Architecture”, A Survey of Persian Art from Prehistoric Times to the Present. Pope, (eds). Arthur U. and Phyllis Ackerman, London, New York: Oxford University Press, 515- 517, 543-44.
- Sözen, M., Tanyeli, U., (1996), Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Ülken, H. Z., (1948), İslam Sanatı, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul.
Yalçiner, G., (1996), "Kervansaray", Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi 2: 998-1000.

Yetkin, S. K., (1965), İslam Mimarisi, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
Yetkin, S. K., (1984), İslam Ülkelerinde Sanat, Cem Yayınevi, İstanbul.